КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

КНЯЗЄВА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

УДК 008(477.7)(=774)

ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я

17.00.01 — теорія та історія культури

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата мистецтвознавства

Київ — 2007

Дисертацією є рукопис
Робота виконана в Київському національному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури і туризму України, м. Київ

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Афанасьєв Юрій Львович,
Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, завідувач кафедри мистецтвознавства та експертної діяльності

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Баканурський Анатолій Григорович,
Одеський національний політехнічний університет, завідувач кафедри культурології та мистецтвознавства;

кандидат мистецтвознавства
Горенко Лариса Іванівна,
Науково-дослідний інститут українознавства МОН України, старший науковий співробітник відділу національної культури

Провідна установа: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України, відділ культурології та етномистецтвознавства

Захист відбудеться 4 травня 2007 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 в Київському національному університеті культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Щорса, 36, ауд. 209

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Щорса, 36

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сьогодні практично не існує держави, в якій би проживали представники тільки однієї національності. Тому проблемам, пов'язаним з етнокультурним, соціальним та економічним розвитком регіонів компактного проживання різних етносів, із створенням умов для повноцінного буття та співіснування національних меншин, приділено особливу увагу у внутрішній політиці багатьох країн світу. Національне питання є виключно актуальним для формування виваженого внутрішньополітичного курсу України, особливо — для оптимального вирішення завдань адміністративно-територіальної реформи.

В останні роки наша держава значною мірою активізувала налагодження партнерських відносин з багатьма країнами світу. Через це актуальності набуває вивчення досвіду культурних зв'язків з народами Європи, їхнього впливу на розвиток української культури і мистецтва. Важливу інформацію по цих аспектах може дати дослідження та осмислення процесів, які відбувалися у Північному Приазов'ї. Однією з найбільш визначних його особливостей є поліетнічний склад, що сформувався під впливом багатьох чинників: економічних, політичних, культурних, релігійно-духовних, наслідком яких було розселення на території краю українців, росіян, греків, німців, болгар та ін. Приазовські греки оселилися на українських землях в кінці XVIII ст. Вони не належать до найбільш численних національних меншин нашої держави. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001р. в Україні зареєстровано 91,5 тис. греків, з них 77,5 тис. осіб (84,5 %) проживає в Донецькій області. Втім, їх культурний досвід відіграє важливу роль в політичному, суспільно-економічному та мистецькому житті регіону.

Традиційно мистецтвознавці не так часто досліджували фольклорні видовищні форми в культурі приазовських греків. Окремі школи в мистецтвознавстві досі розглядають ритуально-театралізовану обрядовість як доестетичну. Саме через це дослідження народного видовищного мистецтва здійснюються переважно істориками, етнологами, культурантропологами.

Останнє десятиліття означене підвищенням інтересу науковців до історії грецьких громад, різних напрямів діяльності їх представників. Але попри досить вагомі теоретичні розробки істориків та етнологів в галузі національної культури, традиційна культура греків Приазов'я, зокрема її мистецька складова, ще не отримали належного висвітлення у вітчизняній науці. Актуальність проблеми і недостатній рівень її дослідження зумовили вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до державних комплексних програм Міністерства культури і туризму України: „Державна програма розвитку культури на період до 2007 року", затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2003 №1235, „Збереження та використання культурної спадщини на 2004-2010 рр." від 20.04.2004 №16[illegible] з планами наукової роботи

кафедри теорії та історії культури Київського національного університету культури і мистецтв „Актуальні проблеми трансформаційних процесів у сучасній культурі України".

Об'єктом дослідження є культурно-мистецьке життя грецької спільноти Північного Приазов'я.

Предметом дослідження є традиційні форми культури греків Приазов'я.

Мета та основні наукові завдання дослідження — шляхом системного аналізу архівних, документальних та етнографічних матеріалів дослідити основні тенденції розвитку традиційної народної культури греків Приазов'я в сучасному культурному контексті.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язати такі наукові **завдання**:

– узагальнити основні теоретичні підходи до осмислення феномену традиційної культури;

– виявити стан дослідження традиційної культури греків Приазов'я та його джерельне забезпечення;

– відтворити основні етапи освоєння греками території регіону, міграційні процеси в культурологічному контексті;

– охарактеризувати конкретно-історичні умови, що впливали на трансформацію традиційної культури приазовських греків;

– виявити загальні закономірності та специфічні особливості побутування духовної спадщини грецького етносу Приазов'я;

– охарактеризувати самобутні мистецькі форми традиційної культури греків Приазов'я.

Хронологічні межі дослідження. Визначення хронологічних рамок другою половиною XX століття було обумовлене потребою отримання достовірної інформації у респондентів під час проведення фольклорно-етнографічних експедицій. З метою визначення відповідних передумов або характеристики тих чи інших культурних процесів, явищ зроблено екскурси до періоду з останньої чверті XVIII — до середини XX ст.

Географічні межі дослідження охоплюють територію компактного проживання греків на півдні Донецької області (Приазов'я), а саме: румейські та урумські села Першотравневого й Володарського районів.

Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, об'єктивності. У роботі було застосовано спеціальні методи дослідження: опитування, інтерв'ювання, ареально-географічний, ретроспективний, історико-порівняльний, порівняльно-етнографічний, як цього й вимагає комплексний підхід до вирішення проблеми.

Застосовування ареально-географічного методу дозволило виявити спільне й відмінне в традиціях і звичаях сімейної обрядовості греків-румеїв та греків-урумів (двох етнічних груп приазовських греків, що відрізняються за мовною ознакою). Представники першої групи розмовляють на діалектах кримськорумейської

мови, близької до новогрецької; представники другої — на діалектах урумської мови, близької до кримськотатарської.

Метод інтерв'ювання сприяв вивченню психологічних та етнокультурних характеристик. Зокрема застосовано дві форми інтерв'ю: глибинне, з основними інформантами та наступним доповненням отриманих інтерв'ю з вторинними, менш компетентними інформантами; структурне (тематичне) інтерв'ю з багатьма інформантами.

Застосування ретроспективного методу дозволило виявити специфічні елементи традиційної культури, що сягають давнини і збереглися в ритуально-театралізованій обрядовості та в мистецтві приазовського грецького населення до наших днів.

Джерельну базу дослідження становлять архівні документи та матеріали, що містяться у фондах Державного архіву Донецької області, Державного архіву Одеської області, Державного архіву Запорізької області, Маріупольського краєзнавчого музею, Музею фольклору та етнографії греків Приазов'я (с.Сартана); поточні матеріали національно-культурних товариств греків (маріупольського, першотравневого, ялтинського).

Для розкриття досліджуваної теми використано матеріали опублікованих збірників документів, колективних праць, монографій та статей вітчизняних, російських і грецьких дослідників, а також матеріали періодичної преси.

Польові матеріали зібрані автором під час роботи фольклорно-етнографічних експедицій у 10 грецьких селищах півдня Донецької області.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– вперше здійснено культурологічне дослідження традиційної культури греків Приазов'я другої половини XX століття;

– відтворено причини і характер основних етапів заселення греками території регіону, міграційних процесів у культурологічному контексті;

– охарактеризовано конкретно-історичні умови, що визначали трансформацію традиційної культури приазовських греків;

– на основі матеріалів з галузі фольклорного обрядового мистецтва, культурологічному плані простежено загальні закономірності та специфічні особливості побутування традиційної культури маріупольських греків;

– охарактеризовано самобутні форми традиційної культури греків Приазов'я.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути залучені для поглибленого вивчення історії та культури національних меншин України. Положення та висновки дослідження сприятимуть виробленню основних напрямів культурної політики України щодо національних меншин, консолідації етносів на сучасному етапі. Матеріали дисертаційної роботи можуть бути використані при написанні наукових праць з проблеми духовної культури греків Приазов'я, при розробці загальних і спеціальних вузівських лекційних курсів, методичних посібників з теорії та історії культури народів, які проживають в Україні.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження викладено в доповідях на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях: „Україна — Греція: досвід дружніх зв'язків та перспективи співробітництва" (Маріуполь, травень, 1996), „Сучасна етнокультурна та етнополітична ситуація на півдні України і актуальні проблеми державного управління" (Одеса, грудень, 1996), „Творчість як спосіб буття дійсного гуманізму" (Київ, травень, 1999), „Маріуполь: історія та перспективи"(Маріуполь, травень, 2002), „Українська культура в контексті сучасних наукових досліджень та практичних реалій"(Київ, грудень, 2006).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 10 публікаціях автора, з них 4 – в наукових фахових виданнях.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг дисертаційного дослідження — 160 сторінок. Список використаних джерел та літератури — 17 сторінок (227 найменувань, з них літератури іноземними мовами — 16 позицій).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання роботи, хронологічні та географічні межі; сформульовано методологічні засади; наведено відомості про зв'язок роботи з науковими програмами; з'ясовано наукову новизну і практичне значення дослідження, зазначено апробацію його результатів та публікації.

У Розділі І — „Ступінь наукової розробки теми, характеристика джерел" — розглянуто історіографію проблеми, висвітлено роль традиційної культури в сучасному культурному процесі. **У підрозділі 1.1 — „Традиційна культура в наукових дослідженнях"** — проаналізовано наукові праці з досліджуваної проблеми, уточнено категорійний апарат, розглянуто визначення понять „спільнота", „етнос", „національна культура", „традиційна", „традиційно-побутова", „народна культура". Зокрема зазначено, що в науковій літературі переважає тенденція розглядати традиційну культуру шляхом осмислення феномену етносу та його ознак (Ю. Бромлей, Р. Кузеєв, В. Бабенко, Т. Ільїніч, А. Даждаміров, Л. Гумільов та ін.).

Вчені по-різному визначають характерні типологічні ознаки етносу, вбачаючи в ньому „історично утворену та стійку соціальну спільноту, яка розуміється людьми і які зараховують себе до неї при народженні" (Ю.Бромлей); або як фіксацію традиційних правил і еталонів ставлення до природного середовища (В.Крисаченко); або як відтворення сігніфікативної (знаково-символічної) функції культури (М.Попович); як прояв національної самосвідомісті (М.Левін та М.Чебоксаров).

В роботі зазначається, що кожне етнічне утворення для своєї життєздатності повинно мати цілком сформовану систему культури, традиційних норм, звичаїв,

що формують етнічні стереотипи, які є головними ознаками відтворення етносу.

В останні роки увагу культурологів все більше привертають питання традиційної культури. Так, в українській та зарубіжній історіографії тривають дискусії про зміст термінів „традиційна", „традиційно-побутова", „народна культура" (К.М.Хоруженко, Л.М.Гумільов, Н.Сподарєва, Х.Е.Керлота, Д.Віко, С.Д.Безклубенко, П.Герчанівська, І.Земцовський).

Термін „традиційна культура" К.Хоруженко застосовує для позначення певної частини етнічно специфічної культури, що має анонімний характер, вважається існуючою й такою, що передається від покоління до покоління засобами вербальної й невербальної комунікації. Характерною ознакою традиційної культури є те, що зміни в ній відбуваються дуже повільно й не фіксуються етнічною колективною свідомістю.

Однією з основних ознак традиційної культури Н.Сподарєва вважає принцип породження. Оскільки індивід тут постає як частина природи, потрібно було вивести родовід від тваринного предка (у тотемізмі, пізніше в антропоморфній релігії — від богів, героїв, відомих людей) як принцип шляхетного походження. На нашу думку, це точніше буде називати спадкоємністю.

Відповідно до адаптивної теорії і „теорії взаємодії" (елементи якої містять соціологія Г.Зиммеля, феноменологія Е.Гуссерля та М.Хайдеггера, теорія наслідування Дж.Боулдена, „соціальна екологія" Р.Парка), традиції розглядаються як спосіб пристосування людських спільнот, соціальних груп, а також окремих індивідів до мінливих природно-географічних, економічних та соціальних умов життя шляхом зміни стереотипів свідомості та поведінки, форм соціальної організації та регуляції, норм і цінностей, способу життя та картини світу, механізмів трансляції соціального досвіду і т. ін. Разом із зміною умов життя формуються і виявляють себе нові потреби, внаслідок чого певні традиції втрачають свою ауру і зникають, інші — продовжують діяти, але в трансформованої формі. Еволюціоністи XIX ст. (Г.Спенсер, Л.Морган та ін.) постулювали адаптацію як домінуючий фактор, що визначає культурний розвиток. Неоеволюціоністи (А.Вайда, Р.Корнеро, Р.Рапопорт, М.Салінс, М. Харріс та ін.), не абсолютизуючи цього фактора, все ж вважали його одним з найважливіших механізмів культурної мінливості.

Процес трансформації традицій часто відбувається внаслідок проникнення в народне мистецтво нових культурних тенденцій (зокрема художніх стилів) і зародження в надрах традиційних форм нових елементів, співзвучних часові. Проте народне мистецтво засвоює не весь комплекс засобів художнього стилю, а лише окремі елементи, трансформуючи і поєднуючи їх з традиційними художніми прийомами.

В традиційній культурі переважає нерефлексоване або мало рефлексоване засвоєння досвіду попередніх поколінь. Воно здійснюється, як правило, імітаційно. Головними умовами успадкування традицій є підтримка їх носіями та безперервність процесу успадкування. При порушенні послідовності процесів успадкування

традиції можна відродити (відновити) шляхом повторення, якщо інформація про них ще зберігається в суспільстві. Руйнування традицій відбувається іноді несподівано, що призводить до їх втрати, іноді — поступово, внаслідок їх трансформації в часі. Така трансформація призводить до появи нових традицій, що є закономірним наслідком процесу еволюції культури загалом.

Протягом історичного розвитку суспільства зв'язок між сформованим способом художнього пізнання світу й дійсністю, світоглядом суспільства розривається, розбіжності між ними збільшується. Звична художня концепція певний час ще визначає свідомість суспільства, але, вичерпавши всю повноту виразності, поступово втрачає внутрішні інтенції розвитку. В цей період розпочинається перегляд усталеної концепції культури, даючи поштовх до пошуку якісно інших художніх форм в народному мистецтві, воно починає продукувати нові виражальні засоби.

Процес трансформації особливо посилюється в кризові періоди розвитку суспільства. Протягом історії інтенсивність впливу нових тенденцій на народне мистецтво була неоднаковою, залежно від рівня відкритості суспільства до сприйняття нових художніх ідей. Це зумовлено зокрема соціально-політичними, релігійними факторами, системою національних естетичних цінностей, ставленням громади до традицій та новацій і, нарешті, рівнем майстерності митців.

Таким чином, розгляд стану дослідження традиційної культури в наукових працях виявив досить строкату картину, утворену різними уявленнями про її напрямки та жанри. В основному переважає аксіологічний погляд на цей культурний феномен, спрямований на обґрунтування його загального значення в системі буття. Не заперечуючи важливості такого підходу, дисертант відзначає, що аксіологічний аналіз не дає конкретної наукової системи знання про традиційну культуру — її сутність, природу, багатомірність форм, формування, механізми розвитку та успадкування традиційної культури.

У підрозділі 1.2 — „Роль традиційної культури в сучасному культурному процесі" — відзначено, що локальні культури на певному етапі свого розвитку можуть виходити за межі своєї локальної (в тому числі етнонаціональної) специфіки й претендувати на „всесвітність" та "загальнолюдяність". При цьому ознаки "всесвітності", що здобуваються тією чи іншою локальною культурою, як правило, не є необґрунтованою претензією окремого феномена культури — представляти в тому чи іншому аспекті світову культуру як ціле або як феномен "загальнолюдського" в чистому вигляді. Це виявляє реальні відношення, що складаються між певною локальною культурою та світом в цілому.

Розгляд цієї тенденції в контексті історії світової культури переконує, що долання локалізму й прорив у "всесвітність" в більшості випадків є не амбіцією якоїсь однієї локальної культури, а об'єктивною властивістю, тенденцією, що виражає потенційний зміст, що історично неминуче актуалізується в процесі саморозвитку в широкому контексті міжкультурних комунікацій. І.В.Кондаков називає цю потенційну властивість "всесвітньості" локальних культур, що

часом набуває максимальної актуальності, глобалітетом. Іншими словами, глобалітет тієї чи іншої етнічної (національної) культури, як і субкультури, — це конфігуратор, що визначає відношення цієї локальної культури до всесвітньо-історичного культурного цілого, до культурної практики всього людства і який окреслює місце, яке посідає ця конкретна культура у світовій культурі.

Глобалітет культури слід порівнювати з її менталітетом. Якщо менталітет - це самосвідомість локальної культури як такої, що відчута зсередини, в межах даного їй природно-географічного, етносоціального й історичного локусу, то глобалітет — це самосвідомість локальної культури як однієї із складових світової цивілізації, в межах глобального суттєвого простору, погляд локальної культури на себе ззовні. Таким чином, локальна культура ніби «бачить себе» одночасно в різних віддзеркаленнях: не тільки як віддзеркалення власної специфіки (тобто в ряді суміжних або конфронтуючих з нею локальних культур), а й в світової культурі як такої. Сукупність цих відображень, локальних і глобальних, складних на різних етапах історичного становлення й розвитку цієї культури, узагальнюються відповідно в її менталітеті і в її глобалітеті, діалектично співвіднесених між собою як своєрідна "парна конструкція".

Менталітет і глобалітет кожної локальної культури, як вони історично сформувалися, тісно пов'язані між собою. Можна говорити, що глобалітет кожної конкретної локальної культури є проекцією її менталітету на світовий культурний простір. Самі етнокультурні уявлення про світове ціле, що формуються в історії тієї чи іншої локальної культури, як і осмислення етнокультурою свого місця у всесвітній культурі, забарвлені локальним менталітетом. Більше того, той чи інший глобалітет розвивається залежно від менталітету і є похідним від нього.

Однак, в глобалізації культури є й інший, менш привабливий аспект. В гаслах пропонується взаємовплив традиційних культур, обмін матеріальними й духовними цінностями, та реально сприймається тільки один домінуючий стиль життя. Замість того, щоб стати засобом взаємозбагачення традиційних культур шляхом рівноправного діалогу, глобалізація знеособлює практично кожну культуру. Багато звичаїв, церемоній, ритуалів, форм поведінки, що в минулому становили фольклорне й етнографічне розмаїття, поступово зникають одночасно з тим, як більшість в суспільстві засвоює нові, багато в чому одноманітні форми життя.

Кожна культура прагне, контактуючи з іншою, відняти в неї "своє" і, навпаки, відторгнути "чуже" (відповідно дискредитувавши його, витиснувши або замінивши "своїм"). При взаємодії рівносильних культур відбувається акультурація — обидві вони однаково засвоюють елементи одна одної. Але завжди може найтися сильніша, агресивніша (домінантна) культура, що при безпосередньому міжетнічному контакті шляхом прямого чи непрямого тиску викличе в іншій культурі радикальні зміни. Внаслідок цього картина світу цієї останньої культури повністю або частково заміщається картиною світу етносу домінантного.

Отже, природне оточення, обряди та традиції, мова породжують своєрідну етнічну психологію, що формує картину світу. Етнічна картина світу дозволяє етнофору ідентифікувати себе в світовому просторі, використовуючи ті ж самі традиції. Культурні традиції мають бути досить чіткими й стійкими, щоб досвід та інформація, яку вони несуть, могли успішно застосовуватись, і передаватись наступним поколінням, але також ці традиції повинні бути й досить гнучкими, щоб давати можливість формувати нові моделі передачі інформації, досвіду, форми поведінки задля того, щоб культура залишалась здатною до існування.

Підрозділ 1.3 — „Історіографія проблеми та джерельна база дослідження" — присвячено аналізу й узагальненню матеріалу з історії культури грецької спільноти в Україні. Зазначається, що грекам належить значний внесок в розвиток продуктивних сил України, її духовну та мистецьку скарбницю. Одночасно грецьке населення засвоювало місцеві традиції і звичаї. Опрацьовані матеріали дозволяють не тільки всебічно проаналізувати нинішні відносини двох народів, а й відкрити нові сторінки історії їх багатовікових культурних зв'язків.

Перші публікації, присвячені маріупольським грекам, з'явились у 80-90-х роках XVIII ст. Однак дослідження традиційної культури розпочалося тільки в 60-і роки XX століття. Тривалий час комплексне вивчення етнічної історії й культури не здійснювалося, а досліджувалися лише окремі спеціальні питання. Безпосередньо традиційній культурі маріупольських греків присвячено кілька історичних праць. Обряди і звичаї сімейного циклу маріупольських греків досліджені різною мірою, здебільшого роботи присвячені весільному циклу, з'ясуванню його репертуару та мистецьких особливостей проведення. О.Н.Ксенофонтова-Петренко і С.І.Марков досить докладно описали весільний обряд греків с.Сартана й м.Маріуполя. Переважно на їхні матеріали спиралися сучасні етнологи: О.Б.Моруженко, І.С.Пономарьова й Т.І.Сорока. Дисертація В.В.Дмитрієвої „Родильно-хрестильна обрядовість греків Приазов'я в другій половині XIX — XX ст." є першим в Україні комплексним дослідженням етнографічних особливостей родильно-хрестильної обрядовості греків Приазов'я. Поховальна обрядовість ще не стала предметом ґрунтовного дослідження. Серед праць, що містять найбільший обсяг інформації з цієї теми варто відзначити статтю О.Н.Ксенофонтової-Петренко „Семейные обряды в селе Сартана" і статтю Л.І.Миронюк „Погребальный обряд греков Приазовья. Конец XX века". Обряди і звичаї календарного циклу маріупольських греків також досліджені різною мірою. Найбільшою є історіографія храмового свята "панаїр", яке було описано ще в середині XIX ст. архієпископом Гаврилом, пізніше С.Серафимовим, Ф.Брауном, С.Марковим, В.Бабенко, В.Шевченком. Йому присвячено декілька газетних публікацій. Здебільшого етнографічні матеріали, викладені в перерахованих роботах, мають фрагментарний і описовий характер, потребують ґрунтовної критики й можуть бути використані лише як допоміжні.

Окремі аспекти теми знайшли відображення у сучасній зарубіжній історіографії. Природно, що культурою греків Приазов'я цікавилися саме грецькі дослідники.

Найбільш докладно вони розглядають мовні та фольклорні питання. Серед них слід відзначити роботи Х.Хаджитакі-Капсомену, Г.Мегас, Е.Стефану, С.Евстасіадіс.

Щодо мистецтва, яке супроводжує видовищно-ритуальну обрядовість, то є кілька праць, важливих для характеристики мистецтвознавчого аспекту досліджуваної проблеми. Це робота С.Зайченка „Танці греків Приазов'я" та робота М.М.Гайдай „Пісенний фольклор греків Приазов'я". Вагомою є праця О.Ашла „Мистецтво греків Приазов'я" та дві платівки „Τα τραγουδια των ελληνων της Αζοφικης" („Пісні греків Приазов'я") і „Μουσικο φολκλορ των ελληνων της Αζοφικης" („Музичний фольклор греків Приазов'я").

Традиційними жіночими заняттями, що живили художню культуру греків, були килимарство й вишивка, що досягли високого мистецького рівня. Цей факт наводили у своїх дослідженнях Ю.Іванова, О.Узун, В.Бабенко, М.Араджіоні та інші автори. Однак традиційна вишивка й ткацтво маріупольських греків не досліджені. Також не можна погодитися з припущенням М.Араджіоні, що в цей час традиційна вишивка й ткацтво практично втрачені.

Таким чином, аналіз праць з досліджуваної теми переконує, що вони не дають вичерпного уявлення про розвиток традиційної культури греків Приазов'я на теперішній час в культурологічному контексті. Зазначені роботи є історичними дослідженнями. Тому назріла потреба у комплексній розробці культурно-мистецтвознавчих проблем традицій маріупольських греків.

У Розділі 2 — „Освоєння греками території Приазовського краю. Культурний розвиток" — досліджено процеси переселення греків у цей регіон, визначаються "етапи" формування грецького етносу, розглядаються історико-етнічні засади розвитку традиційної культури та особливості культурної адаптації греків на українських теренах. У **підрозділі 2.1 — „Етапи розселення, міграційні процеси"** — визначено три періоди в утворенні грецької діаспори: античний, візантійський і сучасний.

Культура греків Північного Причорномор'я й Приазов'я за своїм змістом і формою була невіддільна від загальної грецької античної культури. Вона перейнята ідеями людинолюбства, ушляхетнювала й надихала людину. В античні часи цей зв'язок сприяв процвітанню культури, науки й мистецтва. Найдавніші грецькі поселення на території сучасної України з'явилися в античну добу. Це були міста-поліси, що виникли в VII—V ст. до н.е. на чорноморському узбережжі. Від тих часів лишилися давні пам'ятки культури і назви античного походження. Цей початковий період формування грецького населення логічно називати античним.

Наступний етап грецької колонізації — (X — XV ст. — візантійський) пов'язаний з давньослов'янськими зв'язками, особливо після прийняття християнства в X ст. Його характеризують широкі торговельні, наукові й культурні відносини між народами вже після падіння Візантійської імперії. Утвердження християнської („грецької") віри як державної релігії на Русі супроводжувалося створенням відповідної церковної організації (митрополії), в якій, особливо в перші століття, провідну роль відігравали греки. Вони очолювали руські єпархії, були авторами

полемічних та моралістичних творів, мали заслужений авторитет серед сучасників, брали активну участь в будівництві християнських храмів, монастирів.

Формування сучасних грецьких товариств розпочалося в XVII ст. Грецька громада, що сформувалася в Північному Приазов'ї, за своїми соціальними й етнічними ознаками вирізнялася серед інших грецьких громад. На відміну від більшості грецьких громад, до складу яких належали середземноморські греки (купці, ремісники, військові), громада Приазов'я була заснована причорноморськими („понтійськими") греками. Серед приазовських греків було багато дрібних торговців і селян, а їх національний і культурний розвиток тривалий час відбувався на периферії елліністичного світу.

Характерною ознакою суспільно-політичного життя греків Приазов'я в першій половині XIX ст. було існування автономного Грецького округу. В 1780 році був утворений Маріупольський повіт, що включав м. Маріуполь і 29 грецьких сіл. В 60-і роки XIX століття офіційно було дозволено оселятися на землях Маріупольського повіту особам негрецької національності. Розвиток капіталізму прискорив ліквідацію грецької автономії, а разом з нею й привілеїв. Цей процес був складовою соціально-економічних реформ 60 — 70-х рр. у південному Приазов'ї. Починаючи з 1875 р., греки підкорялися загальним повітовим і губернським законам. Передбачалося ведення діловодства тільки російською мовою.

У перший половині XX ст. традиційними місцями розселення греків в Україні, як і раніше, були південні райони — Донецька та частково Одеська області. Дисертант дійшов висновку, що умовно визначені етапи формування грецького етносу викликані різними чинниками, в плані генезису і етнічної історії не завжди пов'язані між собою. З іншого боку, у процесі формування й розвитку групи грецького етносу включали різні, часом іноетнічні компоненти, що й обумовило певною мірою ступінь збереження ними етнічних традицій як в самих традиціях, так і в мистецькому їх вираженні. Проте незаперечним залишається факт, що всім їм притаманною була грецька етнічна самосвідомість, яка головною лінією проходила через усі субетнічні групи греків й починалася з античних часів.

У підрозділі 2.2 — „Особливості культурної адаптації греків на українських теренах. Стан освіти та культури" — доведено, що греки Приазов'я завжди прагнули до всебічного розвитку освіти й виховання, активно відкриваючи для цього навчальні заклади, бібліотеки, театри тощо.

В умовах зменшення кількості грецького населення (у відсотковому відношенні) до всього населення Приазов'я розвивалася початкова освіта греків. В 1864 р. була проведена шкільна реформа. Відповідно до „Положення про початкові народні училища" керівництво школами здійснювали повітові ради училищ, до складу яких, крім чиновників міністерства народної освіти й духовенства, були включені представники органів місцевого самоврядування (земства, міської думи). Грецькі училища були одними з перших земських початкових закладів у Приазов'ї. В середині 70-х рр. XIX ст. в Приазов'ї працювали

початкові школи: земські, церковнопарафіяльні, приватні та двокласні училища відомства міністерства народної освіти.

Наприкінці XIX ст. зросла кількість грецьких церковних шкіл. Якщо в 1894 р. їх було 6, то в 1900 р. було відкрито 21 церковну школу. Джерелами їх утримання були кошти, отримані від єпархіальних і громадських організацій, пожертвування благодійних організацій та окремих осіб.

Здобуття середньої освіти допомагало мовно й культурно адаптуватися приазовським грекам на українських землях, засвоювати місцеву духовну й матеріальну культуру. Гімназії Маріуполя мали значний авторитет. Щорічно зростала кількість дітей в них. Плата за навчання була досить високою, але багатьом дітям допомагали навчатися безкоштовно добродійники, які сплачували за їх навчання. Багато випускників маріупольських середніх навчальних закладів продовжували своє навчання в університетах Російської імперії та Європи.

Великий внесок у розвиток художньої культури греків належить театральній династії Кечеджі-Шаповалових. Перші театральні спектаклі в Маріуполі відбулися наприкінці 40-х років XIX ст. В трупі грали талановиті актори, популярні в Маріуполі. Вони гастролювали в інших містах Російської імперії. Імена багатьох з них увійшли в історію українського й російського театрального мистецтва. Діяльність театральних колективів сприяла розвитку культурної традиції в цьому регіоні. На початку XX ст. в Приазов'ї було відкрито ряд драматичних, літературних і музичних гуртків, культурно - просвітницьких об'єднань. Одним з головних завдань діяльності об'єднання було національно-культурне відродження всіх етносів Маріупольського повіту. Серед таких об'єднань були такі: „Товариство літературно-драматичного мистецтва", „Літературно-науковий гурток", „Товариство музичної школи", „Маріупольський літературно-вокально-музичний гурток".

У другій половині XIX ст. населення Маріуполя стало активно виявляти інтерес до духовної спадщини Греції, її історії й культури. Протягом 1868—1870 р. було відкрито перші дві публічні бібліотеки.

Протягом тривалого періоду життя греків у Криму, тобто до останньої чверті XVII ст., головними партнерами в їхньому культурному розвитку були татари. Значна частина греків у повсякденному побуті застосовувала татарську мову. Крім того, засвоювалися й елементи щоденного побуту. Після переселення греків у Приазов'я елементи татарської культури були досить швидко втрачені. Ті ж ознаки культури, що властиві грекам з давнини й ріднять приазовських румеїв з греками Балканського півострова, збереглися до наших днів. Так, наприклад, оригінальне жіноче головне вбрання - перифтар, плаття, кроєні в талію, вишуканий поліхромний орнамент на одязі й т.п. Такими є місцеві вірування, весільний і похоронний обряди, календарні й оказіональні свята, фольклорний репертуар. В той же час білінгвізм (вживання двох мов) зберігся. Нині російсько-татарська й російсько-румейська двомовність переважає в усіх сферах життя, аж до сімейної: якщо чоловік і дружина належать до різних мовних груп, мовою побутового спілкування є російська). На сьогодні багато

хто з греків Донецької області володіє ще й українською мовою, тому можна говорити про мультилінгвізм. Застосування греками у щоденному спілкуванні інших мов, їх білінгвізм не є ознакою асиміляційних процесів, а свідчить про привнесення (інтерференцію) в культурний комплекс етносу ознак іншої культури.

В розділі III — „Традиційна обрядовість греків Приазов'я в контексті сучасних етнокультурних процесів" — розглянуто традиційну обрядову сферу греків Приазов'я (передусім обряди календарного циклу, весільні та поховальні) як вияв етнічної свідомості і як чинник культурно-мистецького розвитку. **В підрозділі 3.1 — "Традиційні обряди сімейно-родового життя приазовських греків"** — досліджено особливості традиційної обрядовості греків Приазов'я.

В дисертації зазначається, що магічно-релігійний ідейно-образний зміст і символіка обрядових зразків рукоділля виражалися в мистецтві орнаментації. У творах традиційного декоративно-прикладного мистецтва велике значення має "добра магія", спрямована на одержання благополуччя. У зв'язку з цим розглянуто виникнення орнаменту, його тлумачення та зв'язок з магією.

Особливу увагу звернено на розкриття сутності родильного, весільного та поховального обрядів. Так, з досягненням вікової зрілості людина набувала певних прав і обов'язків, що вступали в силу з створенням власної сім'ї. Цей етап в житті члена грецької громади знаменували обряди весільного циклу.

Весілля завжди було найважливішим сімейним святом, яке відбувалося з почестями, а головне – містило високий морально-соціальний зміст. Створенню сім'ї в народі завжди надавали особливого значення. Відповідно до цього формувалася і весільна обрядовість — своєрідна урочиста драма, що супроводжувалась іграми, музикою, танцями, співами, набуваючи характеру народного свята. Структура весілля є універсальною моделлю традиційного синкретичного уявлення про світоустрій з визначенням у ньому місця і ролі людини.

Релігійно-магічні весільні ритуали були різними за класифікацією, видами, типами та категоріями. Вони надавали весільному обряду соціального і сакрального змісту. Ритуали спрямовувались на забезпечення порядку та уникнення безладу у „своєму" світі на сакральному і соціальному рівнях, впливаючи на психіку людини так, що вона вірила у своє щасливе майбутнє життя у достатку в межах сім'ї, роду, коліна, громади, суспільства тощо.

У традиційній духовній культурі приазовських греків, як і будь-якого етносу, найсуттєвішим є дитячий комплекс обрядів і звичаїв. У їх культурі збереглися стійкі обрядодії, пов'язані з народженням дитини. Дуже важливо простежити, як ставилися в народі до родини, що виражено у фольклорі маріупольських греків, зокрема в прислів'ях: "Людина без родини, як дерево без коріння", "Батько й мати — їхня душа в дітях". У традиційній культурі греків Приазов'я материнство вважається вищою соціальною цінністю, природною потребою продовжити рід. Народження дитини — це особливо радісна й щаслива подія, що втілена в певному обряді, спрямованому убезпечити породіллю й

немовля, позитивно вплинути на майбутню долю людини, захистити його від "злих духів" й "пристріту", хвороб, зробити його життя багатим й щасливим.

З похоронним обрядом у греків Приазов'я пов'язана значна кількість звичаїв і ритуалів, що виявляє глибокий, добре збережений пласт архаїчної культури. Важливим елементом при цьому є магія. З уявленнями про шкідливу магію пов'язані звичаї, відповідно до яких сім'ї, де є молодята, протягом першого року спільного життя цвинтар не відвідують. Також заборонено відвідувати похорон, цвинтар вагітним жінкам. Щоб нейтралізувати вплив померлих на світ живих, здійснюється обряд „запечатування" могил. Традиційні норми поведінки під час поховання і поминання покійних в цілому є найбільш консервативною частиною сімейної обрядовості.

Нині магічна сутність ритуалів поступово стираються у свідомості людини і набуває більшого емоційно-естетичного усвідомлення. Ціннісно-нормативні уявлення, втілені в обрядах за допомогою символічних дій, вербальних, фольклорних, музичних й атрибутивних компонентів, є емоційно-образним виявом принципів традиційного способу життя й безпосередньо впливають на конкретно-почуттєву сферу свідомості.

У підрозділі 3.2 — „Особливості традиційної календарної обрядовості греків Приазов'я" — доведено, що однією з ознак духовного життя греків є існування таких трансляторів, як народні звичаї та свята, які позначені національно-культурною та релігійною своєрідністю.

Календарна обрядовість приазовських греків співвідноситься з православним календарем, з культурою праці народу, в першу чергу, — сільськогосподарської. Календарні культи греків формувалися під впливом найдавніших, спільних для всіх еллінів культів — солярного й аграрного. Якщо аграрні культи відображають безпосередньо господарську діяльність людей (свято "Псатирі", свято "Мишеняти"), то сонячні сповнені релігійних уявлень, пов'язаних з господарською діяльністю, хоч у практичному житті вже відокремилися від неї. Тобто відбувся перехід від субмистецтва (ритуалу) до становлення фольклорних видовищних форм, зокрема колективної гри з елементами театральності.

Центральними святами греків Приазов'я, як і слов'ян цього регіону, були свята Різдвяного циклу. Релігійні обряди у всій їхній сукупності діляться на два види: обряди, що відбуваються в приміщенні, в житлі людини, і обряди, чинені під відкритим небом, в полі, біля водойм чи в інших місцях. Ті ритуальні дії, що відбувалися в хаті, пов'язані з домашнім культом, з культом сімейного вогнища.

Новий рік — це завжди велике сімейне свято, складний комплекс, який важко розчленовувати на елементи. Воно сягає аграрних культів давнини, його сучасне побутування пов'язане із традиціями народу, марновірствами. В ньому не важко виявити ремінісценції греко-римського часу, а саме святкування початку місяця — січневі каланди. У святкуванні нового року найбільше виявилася фольклорна видовищна культура, яка розглядається як сфера народного побуту.

Великдень — це велике свято всього грецького народу. Не випадково греки назвали його „Ламбрі", що означає „сяюче, блискуче, світле". У Великий

Четвер в кожній хаті фарбували яйця, обов'язково в червоний колір. Серед маріупольських греків зберігся давній звичай пекти до Великодня ритуальні хлібці — „псатирі": у формі тернового вінця Спасителя з хрестом в центрі. Також стійким є звичай гойдатися на гойдалці.

В духовному житті грецького етносу Приазов'я велику роль відігравали музика й народні танці. Музичне мистецтво є відображенням історії, побуту, настроїв приазовських греків. Грецькі мелодії Приазов'я, маючи спільні ознаки з материковими, відрізняються від них своїм вишуканим ритмом, якого грецькі пісні здебільшого не мають. Щодо мелодики пісень, то більшість з них побудована на давніх діатонічних ладах. Домінує грецький лад, за античною номенклатурою, — гіподорійський (в цьому ладі співали в селах Бугас і Сартана). Зустрічаються в піснях і гіпофрійський та фригійський лади (с.Сартана). Найважливішою, далеко не поодинокою ознакою мелодики грецьких пісень, що визначає їх давність, є пентатонічна основа, на якій тримається мелодія пісні. Архаїчні мелодії мають майже всі обрядові пісні. На мелодику й ритміку грецьких народних пісень помітно вплинув культовий візантійський спів. В піснях є багато мелодійних зворотів, наявних в старому культовому літургійному грецькому співі. Відсутність багатоголосся в народній музиці греків спонукала їх розквітчувати часом бідну мелодійну лінію в пісні, і ті широкі мелодійні фрази, з яких складається майже кожна із старих грецьких пісень.

Грецький народний танець зберіг елементи давніх танцювальних традицій і відрізняється складністю й примхливістю ритмо-метричного малюнка. Характерні ходи по колу, лініях, зигзагах, рухи вперед та назад, з боку в бік, змійкою. Дуже важлива деталь — стрибки.

В будь-якому обряді важливі три характерні для нього моменти: по-перше, обряд відбувається в переломні, важливі моменти життя людини й суспільства; по-друге, в обряді особливе значення має емоційно-оцінний аспект, що впливає на самосвідомість і самопочуття людини; по-третє, за допомогою обрядів люди зміцнювали засвоєні від попередніх поколінь соціальні установки, порядки; завдяки обрядам здійснювали зв'язки між людьми, усвідомлювали своє відношення до природи. Отже, обряди можна розглядати як вияв практичного життя, народних порядків та звичаїв, що набули форми колективної гри з елементами театральності і є народним видовищним мистецтвом.

У **Висновках** викладено підсумки дослідження.

1. Кожна етнічна спільнота для свого функціонування повинна мати цілком сформовану культуру, традиції. Система традиційних норм, звичаїв утворюють етнічні стереотипи як головні ознаки етносу. До таких стереотипів належать обряди, звичаєва культура, свята, сповнені етнокультурної інформації.

2. В традиційній культурі переважає нерефлексоване чи мало рефлексоване засвоєння народного досвіду. Воно здійснюється, як правило, імітаційно. Головними умовами успадкування традицій є підтримка його носіями та безперервність процесу успадкування. При порушенні послідовності процесів

успадкування традиції можна відродити (відновити), шляхом їх повторення, якщо інформація про них ще зберігається в суспільстві. Руйнування традицій відбувається іноді несподівано, що приводить до їх втрати, іноді — поступово, внаслідок їх трансформації в часі, хоч така трансформація призводить до нових традицій, що є закономірним наслідком еволюції культури загалом.

3. Системні етнографічні дослідження традиційної культури маріупольських греків почалося тільки в 60-і рр. XX ст. і стосувалися лише деяких спеціальних питань. Матеріали мають здебільшого описовий характер, потребують ґрунтовного критичного аналізу. Також недостатньо вивчене мистецтво, яке супроводжує видовищно-ритуальну обрядовість. Отже, чимало питань суто мистецтвознавчого, світоглядного плану залишалися нез'ясованими.

4. В історії культури є три періоди, з якими пов'язане утворення грецької діаспори: античний, візантійський і сучасний.

Найдавніші грецькі поселення на території сучасної України з'явилися в античну добу. Йдеться про міста-поліси, створені в VII—V ст. до н.е. на чорноморському узбережжі. Від тих часів лишилися давні пам'ятки культури і назви античного походження. Цей початковий період формування грецького населення логічно називати античним.

Наступний етап грецької колонізації пов'язаний з давньослов'янськими зв'язками, особливо після прийняття християнства в X ст. Він супроводжувався широкими торговельними, церковними, науковими й культурними відносинами між народами, які продовжували існувати і після падіння Візантійської імперії. Цей період (X — XV ст.) назвемо візантійським.

Формування сучасних грецьких товариств почалося в XVII ст. Грецька громада Приазов'я була заснована причорноморськими („понтійськими") греками. Серед приазовських греків було багато дрібних торговців і селян, а їх національний і культурний розвиток довгий час відбувався на периферії елліністичного світу.

Культурна адаптація греків на українських теренах проходила в умовах розвитку освіти та мистецтва. Активно відкривалися навчальні заклади, бібліотеки, організовувалися театри тощо. Грецькі громади ініціювали відкриття в багатьох громадських організацій: просвітительських, благодійних і мистецьких товариств.

5. При формуванні й розвитку групи приазовської грецької спільноти включали різні, часом іноетнічні компоненти, що й зумовило певною мірою ступінь збереження ними етнічних традицій. Проте незаперечним є те, що їм властива грецька етнічна самосвідомість, що об'єднує субетнічні групи греків, починаючи з античності.

До останньої чверті XVIII ст. головними партнерами в культурному розвитку маріупольських греків були кримські татари. Татарський етнос був носієм домінуючої культури, що ставала зразком для наслідування й для глибокого засвоєння іншим населенням. Після переселення греків у Приазов'я елементи татарської культури досить швидко втратилися. Ті ж ознаки культури,

які властиві грекам з давнини й ріднять приазовських румеїв з греками Балканського півострова, збереглися до наших днів.

6. Тенденції розвитку духовної спадщини грецького народу характеризуються стійкістю й водночас сприйнятливістю до інонаціональних впливів (інтерференція, акультурація, мультілінгвізм). Сімейні та календарні обряди греків Приазов'я є самобутніми явищами локальної культури не тільки з культурологічного, а й з мистецтвознавчого погляду. Вони утворюють своєрідну систему мистецько-емоційних координат, у якій комфортно почувається людина традиційної культури.

7. До самобутніх форм традиційної культури греків Приазов'я належать обряди, передусім родильний, весільний та поховальний. Багато релігійно-магічних обрядових елементів утратили свої початкові функції, отримавши іншу, як правило, символічну значимість. Етап демістифікації обряду втілено в весільних ритуалах, які за умов втрати сакрального значення, зберегли лише свою форму, відокремлену від магічного змісту.

Особливо виділяється похоронна та землеробська обрядовість, що мають спільний корінь — віру в божество, яке помирає та воскресає. Однак численні елементи, відокремившись від християнського обрядового контексту, почали набувати виразно ігрових дій. Таким чином, традиційна культура греків Приазов'я набула характеру народного видовищно-ігрового мистецтва.

Основні положення дисертації відображено в публікаціях автора:

1. *Князева Т.Н.* Эстетическая культура обряда рождения ребенка в народной педагогике греков Приазовья // Проблеми сучасного мистецтва и культури: Зб. наук. праць «Проблеми мистецтвознавства та професійної освіти». — К.: ТОВ „Міжнар. фін. агенція", 1998. — С.60-63.

2. *Князєва Т.М.* Магічні риси аграрної обрядовості греків Приазов'я // Теоретичні та практичні питання культурології: Зб. наук. статей. Вип.XXII. — Мелітополь: Видавництво „Сана", 2006. — С.242-247.

3. *Князєва Т.М.* Традиційна похоронна обрядовість греків Приазов'я // Вісник КНУКіМ: Зб. наук. праць. — Вип. 14 / Київський національний університет культури і мистецтв. — К., 2006. — Серія „Мистецтвознавство". — С.33-37.

4. *Князєва Т.М.* Традиційний весільний обряд греків Приазов'я, як феномен національної культури // Культура і сучасність: Альманах. — К.: Міленіум, 2006. — № 2. — С. 125-131.

5. *Князева Т.Н.* Жанровая и поэтическая система греческого фольклора Приазовья // Україна – Греція: досвід дружніх зв'язків та перспективи співробітництва: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Маріуполь, 1996. — С.233-235.

6. *Князева Т.Н.* Категория катарсиса в фольклорной поэзии греков Приазовья // Антична спадщина і сучасна філософія: Тези виступів на міжнародній конференції. — Маріуполь, 1996. — С.101-102.

7. *Князєва Т.М.* Питання мовознавства та їхня роль в етнокультурних процесах у Приазов'ї // Сучасна етнокультурна та етнополітична ситуація на півдні України і актуальні проблеми державного управління: Матеріали регіональної науково-практичної конференції. — Одеса, 1996. — С.164-165 (в співавторстві з В.В.Харабетом).

8. *Князева Т.Н.* Проблемы креативности и гуманизма в национальной культуре греков Приазовья // Матеріали 5-ї Міжнародної науково-практичної конференції „Творчість як спосіб буття дійсного гуманізму". Ч.1. — К., 1999. — С.196-198.

9. *Князева Т.Н.* Значение цветовой символики в фольклоре // Матеріали II підсумкової науково-практичної конференції викладачів МГІ. — Маріуполь, 2000. — С.102-106.

10.*Князева Т.Н.* Магические черты аграрной обрядности греков Приазовья (на материале праздников летнего цикла) // Мариуполь: история и перспективы. Научно-практическая конференция: Сборник трудов. — Мариуполь, 2002. Т.2. — С.150-152.

АНОТАЦІЯ

Князєва Т.М. Традиційна культура греків Приазов'я. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за фахом 17.00.01 – теорія та історія культури. – Київський національний університет культури і мистецтв. – Київ, 2007.

В дисертації шляхом системного аналізу архівних, документальних та етнографічних матеріалів досліджено основні тенденції розвитку традиційної культури греків Приазов'я в культурному контексті другої половини XX століття; відтворено причини і характер основних етапів освоєння греками території регіону, міграційних процесів у культурологічному контексті; охарактеризовано конкретно-історичні умови, що впливали на трансформацію традиційної культури приазовських греків; на основі матеріалів з галузі фольклорного обрядового мистецтва в культурологічному плані простежено загальні закономірності та специфічні особливості побутування традиційної культури маріупольських греків; висвітлено самобутні мистецькі форми традиційної культури греків Приазов'я.

Ключові слова: традиційна культура, греки, Приазов'я, етнокультурний процес, обряд, ритуал, календарна обрядовість, культурно-мистецькі об'єднання, фольклорне обрядове мистецтво.

АННОТАЦИЯ

Князева Т.Н. Традиционная культура греков Приазовья. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.01 – теория и история культуры. Киевский национальный университет культуры и искусств. – Киев, 2007.

В диссертации путем системного анализа архивных, документальных и этнографических материалов исследованы основные тенденции развития традиционной культуры греков Приазовья в культурном контексте второй половины XX века; воспроизведены причины и характер основных этапов освоения греками территории региона, миграционных процессов в культурологическом контексте; охарактеризованы конкретно-исторические условия, влиявшие на трансформацию традиционной культуры приазовских греков; на основе материалов из области фольклорного обрядового искусства в культурологическом плане прослежены общие закономерности и специфические особенности бытования традиционной культуры мариупольских греков; освещены самобытные художественные формы традиционной культуры греков Приазовья.

Ключевые слова: традиционная культура, греки, Приазовье, этнокультурный процесс, обряд, ритуал, календарная обрядность, культурно-художественные объединения, фольклорное обрядовое искусство.

ANNOTATION

Knjazeva T.N. The traditional culture of the Greeks of the Priazovye. – Manuscript.

This is competing of a scientific degree of the candidate in art studies by the speciality 17.00.01 – Theory and history of culture. – Kyiv National University of culture and Arts. – Kyiv, 2007.

In the dissertation by the system analysis of archival, documentary and ethnographic materials the basic tendencies of the development of the traditional culture of the Greeks of the Priazovye in the cultural context of the second half of XXth century are investigated; the reasons and character of the basic stages of the development by the Greeks of territory of region, migration processes in the cultural context are reproduced; the concrete historical conditions influencing in the development of the traditional culture of the Priazovye Greeks are characterized; on the basis of materials of the folklore ceremonial art in the culturological aspect the common laws and specific features of existing of the traditional culture of the Mariupol Greeks are analyzed; the unique art forms of the traditional culture of the Priazovye Greeks are covered.

Number of works is devoted directly to the analysis of traditional culture of the Mariupol Greeks in a historical context. But the publications, which exist, do not give the exhausting representation in the culturological context about the development of the traditional culture of the Priazovye Greeks on the present time.

Any ethnic formation should have the wholly generated system of the culture, the ordered traditions for its functioning. The nonreflection or reflection mastering of the experience of the previous generations prevails in the traditional culture. The main conditions of the inheritance of the traditions are 1) support by carriers; 2) continuity of the process of the inheritance.

The cultural traditions should be rather precise and proof, that experience and information, which they carry, could successfully be applied, and be transferred by the following generation, but also these traditions should be and rather flexible to enable to form the new models of the transfer of the information, the experience, the forms of behaviour so that the culture remained capable to existence.

There are three periods in the history of the culture, to which the formation of the Greek Diaspora is connected: antique, Byzantium and modern.

The most ancient Greek settlements in the territory of the modern Ukraine have appeared in the antique epoch. It is about the cities - policies created in the VII-V cent. AD at the Black Sea coast. Of those times till now there were the old monuments of the culture and the names of the antique origin. This initial period of the formation of the Greek population logically to name antique. The following stage of the Greek colonization ascends to the old Slav connections, in particular after acceptance of the Christianity in the X century. It was accompanied by the wide trade, church, scientific and cultural relations between the peoples, which continued to exist and after the fall of the Byzantine empire. This period (X — XV cent.) we shall name Byzantine. The formation of the modern Greek communities of the Ukraine began in the XVII century, when on its grounds the first Greeks – migrants have appeared. The Greek Priazovye community was based by Prichernomorye Greeks. The cultural adaptation of the Greeks on the Ukrainian grounds passed in the conditions of the development of the education and art. Educational institutions, library actively opened, theatres etc. were organized. The Greek communities initiated the opening of many public organizations: educational, charitable and art.

The tendencies of development of a spiritual heritage of the Greek people are characterized by stability and at the same time susceptibility to other national influences. Family and calendar ceremonies of the Priazovye Greeks form the original system of the emotional coordinates, in which the man of the traditional culture comfortably feels. To the unique forms of the traditional culture of the Priazovye Greeks concern the ceremonies, namely: maternity, wedding and funeral. The lot of religious-magic ceremonial elements have lost the initial functions, having received another, as a rule, of symbolical importance.

Key words: traditional culture, Greeks, Priazovye, etnocultural process, ritual, calendar ceremonial, cultural – art associations, folklore ceremonial art.